علامہ آءِ. آءِ. قاضي

سکيا جي حاصلات

- تحرير جي حاصل مطلب، لفظي، فکري ۽ فني خوبين کان آگاھ ٿي سگهي.
- تحرير جي مرڪزي خيال، نُڪتي يا تصور تائين پهچي سگهي.
- سوالن جا جواب ڏئي سگهي.
- لفظن جي معنىٰ لکي جملن ۾ ڪم آڻي سگهي.
- مرکب لفظ لکي سگهي.
- عبارت ۾ تشبيھ ۽ استعاري کي سڃاڻي سگهي.

اُهو لنڊن جو هڪ ريلوي پليٽفارم هو. ريل گاڏي ڇُٽڻ واري هئي ۽ مسافر تڙ تکڙ ۾ ريل گاڏيءَ ۾ چڙهي رهيا هئا. انهن مسافرن ۾ ٻه ڄڻا سنڌ جا ٻه هئا. انهن مان هڪ ڄڻو ته صحيح گاڏي ۾ چڙهي ويو ۽ ٻئي کي جيڪو گاڏو مليو ان ۾ چڙهي پيو. اندر پهچي ڇا ڏسي ته سڄي گاڏي ۾ هڪڙي اڪيلي سهڻي ڇوڪري ويٺي آهي، گاڏي به هلڻ لڳي هئي. هاڻي ڇا ڪري؟ هو هڪدم ان ڇوڪريءَ کي پُٺي ڏيئي، دروازي ڏانهن مُنهن ڪري بيهي رهيو، ڇاڪاڻ ته سندس ڳوٺ ۾ به اهو ئي رواج هو ته جڏهن به ڪنهن گهٽيءَ مان عورتون لنگهنديون هيون، تڏهن انهن جي اڳيان کو به ٻار يا مائي"پاسي پاسي" چوندا هلندا هئا ۽ مرد ماڻهو پٺ ڏانهن مُنهن ڪري بيهي رهندا هئا. جيستائين اهي عورتون لنگهي نه وينديون هيون، سو هن به اها ئي پنهنجي ڳوٺ واري پَرِ پاري.

اجنبي دوشيزه ڪيس ويهڻ لاءِ گهڻو ئي چوندي رهي. پر هُن کان رڳو ايترو ئي اُڪليو ته "سائڻ، معاف ڪجو، مان پرديسي آهيان. پُل سان هِن گاڏي ۾ چڙهي پيو آهيان، ريل بيهي ته لهي ويندس!" هن جي ان شرافت ۽ سادگيءَ انهيءَ اجنبي دوشيزه جي جيءَ ۾ جاءِ جوڙي ورتي.

توهان کي خبر آهي ته اهو پرديسي ۽ اها اجنبي دوشيزه ڪير هئا؟اهو پرديسي علامہ آءِ. آءِ. قاضي هو ۽ اها اجنبي دوشيزه مادام ايلسا گرٽرو ڊولش هئي، جيڪا پوءِ 'امڙ ايلسا قاضي' جي نالي سان سنڌ جي علمي ادبي حلقي ۾مشهور ٿي.ان حسن اتفاق کان ترت ئي پوءِ علامہ آءِ. آءِ. قاضي صاحب سان سندس شادي 1910ع تي جرمنيءَ ۾ ٿي.

علامہ صاحب جو پورو نالو امداد علي آهي ۽ پيءُ جو نالو قاضي امام علي انصاري آهي. علامہ صاحب جو جنم 1886ع تي دادو ضلعي جي تاريخي ڳوٺ پاٽ شريف ۾ ٿيو.

ننڍڙو امداد اجا اسڪول وڃڻ واري وهيءَ کي پهتو تہ سندس پيءُ کي حيدرآباد ۾ مختيارڪار مقرر ڪيو ويو. تن ڏينهن حيدرآباد ۾آخوند عبدالعزيز جو مڪتب مشهور هو. علامہ صاحب کي انهيءَ مڪتب ۾ پڙهڻ لاءِ موڪليو ويو. پاڻ انن سالن جي عمر ۾ مسجد جي مؤذن جا فرض پڻ سرانجام ڏيندو هو.

علامہ صاحب ڏهن سالن جي عمر تائين ڪنهن بہ سرڪاري اسڪول ۾ داخل نہ ٿيو. جڏهن باقاعدي اسڪول ۾ داخل ٿيو. تڏهن بہ آخوند عبدالعزيز ساڻس گڏ هوندو هو، تہ جيئن هو عام ٻارن ۽ ماڻهن سان نہ ملي سگهي. علامہ صاحب جي اڪثر تعليم خانگي طور تي ٿي. 18 سالن جي عمر ۾ پرائيويٽ اميدوار جي حيثيت سان سنڌي ورنيڪيولر فائنل جو امتحان پاس ڪيائين، جنهن ۾ فارسيءَ ۾ پهريون نمبر آيو. 1905ع ۾ ممبئي يونيورسٽيءَ مان مئٽرڪ بہ خانگي طور تي پاس ڪيائين. ان کان پوءِ ڪيس اعليٰ تعليم پرائڻ لاءِ عليگڙهہ مسلم يونيورسٽيءَ ۾ داخل ڪرايو ويو. 1907ع ۾علامہ صاحب جو ماسات سيٺ عبدالقادر حافظ بئريسٽر ائٽ لا جي سَنَدَ حاصل ڪرڻ لاءِ انگلئنڊ وڃي رهيو هو، تہ علامہ صاحب کي بہ عليگڙهہ مان گُهرائي ساڻس گڏ انگلئنڊ روانو ڪيو ويو.

لنڊن ۾علامہ صاحب پهريون هڪ سال خانگي طور تي اقتصاديات جو ابياس ڪيو. ٻئي سال لنڊن اسڪول آف ايڪنامڪس ۾ داخلا مليس، اتي ڊاڪٽر ڪَئنن سندس استاد هو. ان سان گڏوگڏ پاڻ ڊاڪٽر آرنلڊ کان نفسيات ۽ پروفيسر هابهائوس کان عمرانيات ۾ تعليم پرائيندو رهيو. ”طبعيات“ ۽ ”حياتيات“ جو پڻ پنهنجي ليکي ابياس ڪندو رهيو. جامعہ الازهر جي استاد شيخ گوما کان سواءِ ڊاڪٽر ٽريٽن عربيءَ ۾ سندس استاد رهيا.

1911ع ۾ علامہ صاحب کي لِنڪُنس مان بارائٽ لا جي ڊگري ملي. جتان اها سَنَدَ حاصل ڪري، وطن موٽي آيو. پر سُتت ئي لنڊن موٽي ويو. اتي رهي وڪالت ڪرڻ بدران پنهنجي تحقيقي ڪم کي ترجيح ڏنائين. 1919ع ۾ علامہ صاحب سنڌ ۾ مستقل طور رهڻ لاءِ آيو ۽ ٺٽي محمد خان ۾ مئجسٽريٽ مقرر ٿيو. پوءِ حيدرآباد ۾ سب جج هو، تہ خيرپور ميرس ۾ سيشن جج جي نئين عهدي تي ڏهن سالن لاءِ مقرر ڪيو ويو. پر عدالتي معاملن ۾ رياستي اختيارين جي مداخلت سبب ٻن سالن کان پوءِ استعيفا ڏئي لنڊن هليو ويو. پاڻ لنڊن ۾ اسلام جي تبليغ لاءِ هڪ مرڪز

قائم ڪيائين. جنهن کي”جميعة المسلمين“ نالي هڪ جماعت هلائڻ لڳي. پاڻ لنڊن ۾اسڪول آف اورينٽل اسٽڊيز ۾سنڌي پڙهائڻ شروع ڪيائين.ڪيس ”پوئٽري سوسائٽي آف انگلئنڊ“ جو نائب صدر ۽ فلاسافيڪل سوسائٽي آف انگلئنڊ جو تاحيات ميمبر مقرر ڪيو ويو.

علامہ صاحب کي سنڌي مسلمانن جي تعليمي، سماجي ۽ اقتصادي بدحاليءَ تي ڏاڍي ڳڻتي هئي. ان ڏس ۾ هو سياستدانن آڏو عمل جوڳيون رٿون ۽ بنا اجوري پنهنجون عملي خدمتون پيش ڪندو رهيو.

1924ع ۾لنڊن مان موٽي اچڻ تي، جناح ڪورٽس، ڪراچيءَ جي مسجد ۾ پيش امام تي جمعي جو خطبو پڙهندو هو. سندس خطبي ٻڌڻ لاءِ عالم،استاد توڙي نوجوان شاگرد اچي گڏ ٿيندا هئا. 1935ع ۾مولانا ظفر علي خان جي سهڪار سان ڪراچيءَ ۾”انجمن تبليغ اسلام“ قائم ڪيائين. انهن ڏينهن کي ياد ڪندي پروفيسر اڪرم انصاريءَ لکيو آهي تہ ”هو انسانيت جو هڪ عظيم استاد هو. اسان سندس ليڪچر ۽ خطبا چاليهن جي ڏهاڪي ۾ ٻڌا. آچر جي ڏينهن اسان وٽ ايندو هو ۽ مختلف موضوعن تي تقرير ڪندو هو. اسان کي پتو نہ پوندو هو، تہ ڪو موڪل جو ڏينهن آهي.ڪيس ٻڌڻ کان مٿي وقت جو ڪهڙو بهتر استعمال ٿي سگهي ٿو! اسين ڪيس غورسان ٻڌندا هئاسين ۽ اسان کي ائين محسوس ٿيندو هو تہ اسين بلنديءَ طرف وڃي رهيا آهيون. هو اسان کي جمعي ۽ عيد نماز پڙهائيندو هو. سندس وعظ سان روح کي جنبش ۽ دل کي تحريڪ نصيب ٿيندي هئي“.

علامہ آءِ. آءِ. قاضي جيتوڻيڪ گهڻو عرصو انگلئنڊ ۾ رهيو ۽ هميشہ سُوٽ بُوٽ پائيندو هو. پر سندس روح سدائين مشرقي رهيو. علامہ صاحب جو مطالعو ڏاڍو وسيع هو. مذهب، سائنس، فلسفي، ادب، شاعري، آرٽ، تاريخ ۽ تمدن، لغت ۽ منطق، نفسيات ۽ تصوف تي سندس گهري نظر هئي. پاڻ انهن علمن جي ڏاڍي نرميءَ سان ۽ سادي پيرائي ۾ تشريح ڪندو هو. سندس ذڪر ۽ فڪر جو محور قرآن شريف هو. پاڻ قرآن شريف کي سڄي انسان ذات لاءِ هدايت جو سرچشمو سڏيندو هو. قرآن شريف کان پوءِ علامہ صاحب جو وڏي ۾ وڏو ماخذ ”شاهہ جو رسالو“ آهي. پاڻ ”شاهہ جو رسالو“ ترتيب پڻ ڏنو اتس ۽ ايلسا قاضيءَ جي شاهہ جي چونڊ بيتن جي

انگريزي ڪتاب جو مهاڳ پڻ لکيو اٿس. چون ٿا ته علامه صاحب زندگيءَ جي آخري ڏينهن ۾ لاڪيٽي لطيف جو ”سُر سهڻي“ گهڻو پڙهندو هو.

علامه آءِ. آءِ. قاضي صاحب جو وڏي ۾ وڏو زنده ڪارنامو سنڌ يونيورسٽيءَ جو قيام آهي. پاڻ ٽن ڏينهن لنڊن ۾ رهيل هو، جتان کيس 1951 ع ۾ گهرائي سنڌ يونيورسٽيءَ جو وائيس چانسلر مقرر ڪيو ويو. ان وقت سندس عمر 65 سال هئي. سنڌ يونيورسٽي دراصل علامه صاحب جي انهيءَ خواب جو تعبير هئي، جيڪو پاڻ سنڌ جي مسلمانن جي تعليم ترقيءَ لاءِ ڏٺو هئائين. پاڻ، پهرئين ڏينهن کان ئي سنڌ يونيورسٽيءَ کي هڪ عظيم درسگاهه بڻائڻ جي ڪم ۾ جُنبي ويو.علامه صاحب کان اڳ هيءَ يونيورسٽي فقط انٽر تائين امتحان وٺندڙ ادارو هو،جنهن ۾ هن ڪيترائي تدريسي شعبا قائم ڪيا. سندس ايامڪاريءَ ۾سنڌ يونيورسٽي پاڪستان جو اهم تعليمي ادارو بڻجي ويو. علامه صاحب، سختيءَ سان تعليمي معيار کي برقرار رکيو. سندس وقت ۾ ڪاپيءَ يا سفارش جو نالو نشان به ڪو نه هو. وائيس چانسلريءَ جي دور ۾ پنهنجي کيسي مان خرچ ڪري، وڪٽوريا بگيءَ ۾ چڙهي، يونيورسٽي ايندو هو. جيڪي ڪاغذ، قلم ۽ فائيل پنهنجي ذاتي علمي ۽ ادبي ڪم ۾ ڪتب آڻيندو هو، انهن جي قيمت به پاڻ ڀريندو هو. انتظاميه پاران يونيورسٽيءَ ۾ ڪنهن به قسم جي مداخلت کي علامه صاحب ڪڏهن به پسند نه ڪيو. جنرل ايوب خان جي مارشل لا واري دور ۾ انتظاميه جي اهڙي مداخلت تي علامه صاحب استعيفا ڏئي ڇڏي.

علامه صاحب، پنهنجي رفيقِ حيات جي وفات کان پوءِ اڪيلو ۽ ويڳاڻو ٿي پيو. ۽ پاڻ ايلسا قاضيءَ جي وفات کان هڪ سال پوءِ 13- اپريل 1968ع تي وفات ڪيائين. سندس آخري آرامگاهه سنڌ يونيورسٽي ڪالوني، ڄام شورو ۾ آهي. سندس تربت سان لڳ سندس رفيقِ حيات ايلسا قاضيءَ جي تربت آهي.

سنڌ يونيورسٽيءَ علامه صاحب ۽ سندس رفيقِ حيات جا نالا نئين ۽ پراڻي ڪئمپس تي رکيا آهن ۽ علامه آءِ. آءِ. قاضي چيئر قائم ڪئي آهي.

مشق

(الف) هيٺين سوالن جا جواب ڏيو:

1. علامہ آءِ. آءِ. قاضي جو پورو نالو ڇا آهي؟
2. علامہ صاحب جو جنم ڪهڙي تاريخي ڳوٺ ۾ ٿيو؟
3. علامہ صاحب ڪراچيءَ جي ڪهڙيءَ مسجد ۾ جُمعي جوخطبو ڏيندو هو؟
4. علامہ صاحب جو وڏي ۾ وڏو زنده ڪارنامو ڪهڙو آهي؟
5. علامہ صاحب کي ڪهڙي سال سنڌ يونيورسٽيءَ جو وائيس چانسلر بڻايوويو؟
6. علامہ صاحب وائيس چانسلريءَ تان استعيفا ڇو ڏني؟
7. علامہ صاحب جي آخري آرام گاهہ ڪٿي آهي؟

(ب) هيٺين لفظن جي معنيٰ لکو ۽ جملن ۾ ڪم آڻيو:

پَرِ اجنبي اُڪليو سائنٽ پُل مؤذن خانگي اپياس تبليغ ويڳاڻو آرام گاهہ

(ج) هيٺيان خال ڀريو:

1. علامہ صاحب جي اڪثر تعليم................. طور تي ٿي.
2. اعليٰ تعليم پرائڻ لاءِ ڪيس................. ۾ داخل ڪرايو ويو.
3. پاڻ لنڊن ۾ اسڪول آف اورينٽل اسٽڊيز ۾................. پڙهائڻ شروع ڪيائين.
4. قرآن شريف کان پوءِ علامہ صاحب جو وڏي ۾ وڏو ماخذ .... آهي.
5. علامہ صاحب 13-اپريل................. ۾ وفات ڪئي.

(د) هيٺين لفظن جا ضد لکو:

صحيح استاد مرد بلندي خانگي زنده اعليٰ خواب

(هہ) هن سبق مان مرڪب لفظ لکي ڏيکاريو.

(و) هيٺين جملن کي خيال ۾ رکي تشبيهہ ۽ استعارو سمجهايو:

1. ٻار گلاب جا گل آهن.
2. ٻار گلاب جي گلن جهڙا سهڻا آهن.